

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Artykuł:

Szaliński Tadeusz: Statystyka ludności byłej dzielnicy pruskiej

Źródło:

Strażnica Zachodnia Rok 1 1922 Tom 1 numer 1-4, strony 47-65

Artykuł udostępniony cyfrowo w ramach zadań projektu pt.

„Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39«

H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

dziedzinach. Rozpoczyna się okres pracy organicznej, której terenem stają się stowarzyszenia zawodowe, gospodarcze i oświatowe — nowy system pracy podówczas celowy i owo-cny, lecz, jak staraliśmy się wykazać, przez ciężkie warunki polityczne wypaczony i dziś skazany na zupełną nieproduktywność, o ile się wewnątrz nie przekształci.

Nie ulega wątpliwości, że rozwój oświaty polskiej i jej poziom zależy od całego szeregu innych warunków — które dojrzeć muszą na najrozmaitszych polach życia umysłowego, państwowego i gospodarczego. Dobrobyt najszerzych warstw ludności polskiej z jednej strony, rozkwit twórczości umysłowej i kulturalnej z drugiej strony, były i pozostaną na zawsze podstawą oświaty społeczeństwa. Poważnym czynnikiem pomocniczym stanie się typ nauczyciela, który będzie i wychowawcą młodzieży i ogniskiem promieniującym cywilizację i kulturę polską na bliższe i dalsze swe otoczenie. Wszystkie te czynniki są narazie w sferze przyszłości mniej lub więcej dalekiej. Społeczeństwo polskie czeka na nie z utęsknieniem, aż do ich ziszczenia nie może jednak pozostać biernym, lecz radzić sobie musi w granicach możliwości nad rozwikłaniem ważnego zagadnienia temi środkami, które posiada, tylko ulepszonemi i dostosowanemi do nowych warunków i zadań!

TADEUSZ SZALIŃSKI.

Statystyka ludności byłej dzielnicy pruskiej.

Cyfry ludnościowe, które zostały użyte w pracy niniejszej, pochodzą z niemieckiego spisu ludności z dnia 1. 12. 1910 roku i z pierwszego polskiego spisu ludności z dnia 30. 9. 1921 roku.

Na samym wstępie zauważyć trzeba, iż liczby spisu *niemieckiego* z 1910 r. odpowiadają na pytanie: „Język macierzysty: polski, mazurski, kaszubski? Jeśli *nie niemiecki*, czy władą językiem niemieckim?” Z pytania powyższego, mającego charakter polityczny, wynikają różne nieścisłości, o czym pamiętać należy przy ocenianiu dat z 1910 r. (p. prof. dr. Ludwig Bernhard „Die Fehlerquellen in der Statistik der Nationalitäten“, przedmowa do książki dr. Paul Weber „Die Polen in Oberschlesien“.) Cyframi poniższemi, wykazującemi liczbę Polaków, są objęte: 1) liczba Polaków, 2) liczba Mazurów (pow. Działdowski), 3) liczba Kaszubów (woj. Pomorskie). Z dwujęzycznych połowę liczono do Polaków — połowę do

Niemców, procent dwujęzycznych zresztą jest bardzo mały. Cyfry ludności cywilnej za 1910 r. przejęte zostały z artykułu prof. dr. Nadobnika „Wyniki spisu ludności” (p. „Ruch prawniczy i ekonomiczny” rok II. zeszyt 1. z 1922 r.). Cyfry te odpowiadają obszarowi woj. Poznańskiego i Pomorskiego w granicach z 1921 r. Liczby narodowościowe obliczone zostały według danych, zawartych w artykule prof. dr. Nadobnika p. t. „Obszar i ludność b. dzielnicy pruskiej” w 3. zeszycie „Ruchu prawniczego i ekonomicznego” z 1921 r. Liczby narodowościowe części powiatów Namysłowskiego, Sycowskiego i Gurowskiego, przyłączonych do Polski, oceniono szacunkowo — a mianowicie przyjęto w gminach, przyłączonych do Kępna, 66,4% Polaków, 33,1% Niemców, 0,5 % innych; w gminach przyłączonych do Odolanowa — 33,3 % Polaków, 66,7 % Niemców; w gminach przyłączonych do Ostrzeszowa — 84,3 % Polaków, 15,7 % Niemców; w gminie, przyłączonej do Rawicza — 66,7 % Polaków i 33,3 % Niemców. Jedynie gminy, przyłączone do Leszna, obliczono według spisu ludności z 1921 r.

Liczby ludnościowe *polskiego* spisu z 1921 r. odpowiadają na pytanie o narodowość, tak że przeciwstawione niemieckim liczbom językowym mogą wykazać pewne niedokładności. Spis polski nie obejmuje osób, spisanych przez władze wojskowe. Cyfry ludnościowe polskiego spisu zawdzięczam uprzejmości p. prof. dr. Nadobnika, kierownika Urzędu Statystycznego przy Ministerstwie b. dzielnicy pruskiej; są to cyfry urzędowe z spisu ludności z września ubiegłego roku, co prawda jeszcze niesprawdzone przez Główny Urząd Statystyczny i mogące ulec pewnym, aczkolwiek niewielkim zmianom.

Cyfry obszaru na 1921 r. przejęte zostały z wymienionego artykułu prof. dr. Nadobnika p. t. „Obszar i ludność b. dzieln. pruskiej.”

Po tych krótkich uwagach metodycznych przejdźmy do konkretnych wyników spisu ludności z 30. 9. 1921 r.

Obszar b. dzielnicy pruskiej wynosi:

	4 290 974 ha i to:
woj. Poznańskie	2 657 849 „
woj. Pomorskie	1 633 125 „

Ludność cywilna b. dzielnicy pruskiej wynosi:

	2 907 935 i to:
woj. Poznańskie	1 968 681
woj. Pomorskie	939 254

Jeśli zważymy, iż według tymczasowych wyników spisu ludności Polska liczy ludności ogółem

25 406 103¹⁾,

to udział w ogólnej liczbie ludności całej Polski wynosi dla b. dziel. pr.

11,44 %

woj. Poznańskiego

7,75 %

woj. Pomorskiego

3,69 %

Porównując liczby ludności cywilnej z 1921 roku z 1910 r. (p. tabl. I), widzimy ubytek ludności dla

całej b. dziel. pruskiej — 0,5 %

woj. Pomorskiego — 3,4 %

Poznańskie natomiast ma przyrost ludności + 1,0 %.

Cyfry dla poszczególnych powiatów wykazuje tablica I. W mniejszej połowie powiatów woj. Poznańskiego (w 16 powiatach) jest ubytek ludności, który waha się między — 11,1 % w powiecie Bydgoskim — wiejskim a — 0,4 % w powiecie Odolanowskim. W 22 zaś powiatach woj. Poznańskiego jest przyrost ludności, który, od + 0,4 % w powiecie Średzkim i Żnińskim począwszy, wznosi się do + 13,1 % w mieście Poznaniu.

Jeśli terytorjalnie rozważymy ubytek i przyrost ludności, to stwierdzić należy, że przyrost ludności zaznacza się w powiatach, centralnie położonych, w powiatach natomiast nadgranicznych, od Odolanowa począwszy, w kierunku północnym oraz w powiatach nadnoteckich jest ubytek ludności.

Na Pomorzu przyrost ludności stwierdzić można jedynie w powiecie Działdowskim (+ 1,6 %), Lubawskim (+ 1,0 %), Puckim (+ 3,8 %) i Tucholskim (+ 1,7 %). Inne powiaty wykazują ubytek ludności — najmniejszy, t. zn. — 0,5 % w pow. Brodnickim a największy, t. zn. — 8,9 % w pow. Sępoleńskim.

Co do miast specjalnie zaznaczyć trzeba, iż tylko Poznań ma przyrost ludności (+ 13,1 %), Bydgoszcz natomiast ma ubytek (— 3,7 %), taksamo Grudziądz (— 4,8 %) i Toruń (— 1,7 %). Ubytek ogólny tłumaczyć sobie należy stratami, wywołanymi przez wojnę, oraz emigracją elementu napływowego, który ze zmianą stosunków państwowych opuścił zachodnie rubieże Polski i wrócił do Niemiec.

Stosunki narodowościowe przedstawiają się jak następuje:

Liczba Polaków w 1921 r. wynosi dla

b. dzielnicy pruskiej	2 360 571	czyli	81,2 %	ogółu ludności:
woj. Poznańskiego	1 617 346	"	82,1 %	" "
woj. Pomorskiego	743 225	"	79,1 %	" "

¹⁾ Bez Górnego Śląska i Wileńszczyzny.

Tablica I. Obszar i ludność b. dzielnicy pruskiej Według spisu ludności

Nr. bież.	POWIAT	Obszar powiatu w ha w 1921 r.	Ludność cywilna		Od 1910—1921 r. przyb. (+) lub ubyło (—) w 0/0
			w 1921 r.	w 1910 r.	
I. Województwo Poznańskie.					
1	Bydgoszcz miasto	7 069	87 723	91 049	— 3,7
2	Bydgoszcz wieś	133 658	51 693	58 162	— 11,1
3	Chodzież	89 783	42 440	47 532	— 10,7
4	Czarnków	77 195	35 945	39 026	— 7,9
5	Gniezno	56 502	56 676	53 756	+ 5,4
6	Gostyń	60 096	48 953	48 324	+ 1,3
7	Grodzisk	42 955	35 675	36 479	— 2,2
8	Inowrocław	103 019	75 921	75 238	+ 0,9
9	Jarocin	72 134	54 459	51 622	+ 5,5
10	Kępno	71 299	52 718	52 282	+ 0,8
11	Kościan	60 809	46 572	47 309	— 1,6
12	Koźmin	45 329	34 492	33 516	+ 2,9
13	Krotoszyn	49 807	44 761	45 104	— 0,8
14	Leszno	73 988	54 435	53 210	+ 2,3
15	Międzychód	75 279	30 475	32 943	— 7,5
16	Mogilno	73 306	50 051	49 248	+ 1,6
17	Nowy Tomysł	81 716	50 396	51 279	— 1,7
18	Oborniki	108 789	55 248	55 877	— 1,1
19	Odolanów	62 899	43 756	43 943	— 0,4
20	Ostrów	41 494	48 058	42 536	+ 13,0
21	Ostrzeszów	57 164	40 388	39 297	+ 2,8
22	Pleszew	48 246	38 225	37 354	+ 2,3
23	Poznań miasto	3 392	170 157	150 482	+ 13,1
24	Poznań wschód	66 355	51 636	47 495	+ 8,7
25	Poznań zachód	63 780	45 237	43 126	+ 4,9
26	Rawicz	51 054	48 589	49 978	— 2,8
27	Śmigiel	55 440	38 444	36 380	+ 5,7
28	Śrem	92 765	57 470	56 921	+ 1,0
29	Środa	79 616	49 344	49 154	+ 0,4
30	Strzelno	61 465	39 925	37 616	+ 6,1
31	Szamotuły	109 346	65 740	66 834	— 1,6
32	Szubin	91 682	45 641	48 303	— 5,5
33	Wągrowiec	103 654	54 417	52 573	+ 3,5
34	Witkowo	58 833	30 231	29 092	+ 3,9
35	Wolsztyn	81 540	48 873	49 814	— 1,9
36	Września	56 191	41 280	39 810	+ 5,0
37	Wyrzysk	116 151	62 267	67 207	— 7,4
38	Żnin	74 049	40 870	40 207	+ 0,4
Województwo Poznańskie razem		2 657 849	1 968 681	1 949 578	+ 1,0

z wyszczegół. narodowości polskiej i niemieckiej. z 1910 i 1921 roku.

Ludność naro- dowości pol- skiej w 1921 r.		Ludność języ- ka polskiego w 1910 r.		Ludn. narod. niemiec. i innej w 1921 r.		Ludność języ- ka niemieck. w 1910 r.		Nr. bież.
liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	
I. Województwo Poznańskie.								
64 210	73,2	20 660	21,5	23 513	26,8	75 221	78,4	1
33 604	65,0	26 814	46,1	18 089	35,0	31 354	53,9	2
22 062	52,0	13 133	27,6	20 378	48,0	34 399	72,4	3
27 424	76,3	21 402	54,8	8 521	23,7	17 572	45,0	4
46 613	82,2	34 708	61,7	10 063	17,8	21 525	38,3	5
44 413	90,7	41 755	86,4	4 540	9,3	6 563	13,6	6
32 700	91,7	30 380	83,3	2 975	8,3	6 906	16,7	7
62 402	82,2	48 728	63,0	13 519	17,8	28 523	36,9	8
51 095	93,8	42 267	81,9	3 364	6,2	9 334	18,1	9
43 334	82,2	41 138	78,7	9 384	17,8	10 892	20,8	10
44 882	96,4	42 116	89,0	1 690	3,6	5 174	10,9	11
31 017	89,9	27 714	82,7	3 475	10,1	5 748	17,1	12
38 510	86,0	30 872	65,9	6 251	14,0	15 984	34,1	13
39 588	72,7	23 357	42,8	14 847	27,3	31 338	57,2	14
21 963	72,1	16 762	50,9	8 512	27,9	16 144	49,0	15
39 664	79,2	34 756	70,5	10 387	20,8	14 371	29,2	16
31 383	62,3	24 610	48,0	19 013	37,7	26 690	52,0	17
39 899	72,2	33 266	59,6	15 349	27,8	22 576	40,4	18
34 317	78,4	34 127	77,6	9 439	21,6	9 817	22,4	19
46 449	96,7	34 053	77,6	1 609	3,3	9 796	22,4	20
36 360	90,0	33 154	84,4	4 028	10,0	6 145	15,6	21
34 661	90,7	31 030	83,0	3 564	9,3	6 265	16,9	22
159 054	93,5	90 018	57,4	11 103	6,5	65 985	42,1	23
45 347	87,8	34 884	71,0	6 289	12,2	14 191	28,9	24
42 280	93,5	35 593	82,6	2 957	6,5	7 493	17,3	25
38 291	78,8	29 628	57,9	10 298	21,2	21 516	42,1	26
33 598	87,4	29 648	81,5	4 846	12,6	6 730	18,5	27
52 559	91,5	47 272	82,2	4 911	8,5	10 201	17,8	28
46 495	94,2	42 916	87,3	2 849	5,8	6 247	12,7	29
35 785	89,6	30 143	80,1	4 140	10,4	7 470	19,9	30
57 530	87,5	49 662	74,3	8 210	12,5	17 143	25,7	31
31 527	69,1	27 001	56,1	14 114	30,9	21 236	43,8	32
42 186	77,5	36 063	68,6	12 231	22,5	16 417	31,3	33
27 009	89,3	24 210	83,2	3 222	10,7	4 859	16,7	34
34 871	71,4	28 378	57,0	14 002	28,6	21 484	43,0	35
37 625	91,1	32 004	80,3	3 655	8,9	7 865	19,7	36
34 302	55,1	32 694	48,7	27 965	44,9	34 482	51,3	37
32 337	80,1	29 223	72,8	8 033	19,9	10 972	27,2	38
1 617 346	82,1	1 286 139	65,1	351 355	17,9	685 818	34,7	

Tablica I. Obszar i ludność b. dzielnicy pruskiej **Według spisu ludności**

Nr. bieg.	POWIAT	Obszar po- wiatu w ha w 1921 r.	Ludność cywilna		Od 1910—1921 r. przyb. (+) lub ubył (-) w ‰
			w 1921 r.	w 1910 r.	
I. Województwo Poznańskie.					
1	Bydgoszcz miasto	7 069	87 723	91 049	— 3,7
2	Bydgoszcz wieś	133 658	51 693	58 162	—11,1
3	Chodzież	89 783	42 440	47 532	—10,7
4	Czarnków	77 195	35 945	39 026	— 7,9
5	Gniezno	56 502	56 676	53 756	+ 5,4
6	Gostyń	60 096	48 953	48 324	+ 1,3
7	Grodzisk	42 955	35 675	36 479	— 2,2
8	Inowrocław	103 019	75 921	75 238	+ 0,9
9	Jarocin	72 134	54 459	51 622	+ 5,5
10	Kępno	71 299	52 718	52 282	+ 0,8
11	Kościan	60 809	46 572	47 309	— 1,6
12	Koźmin	45 329	34 492	33 516	+ 2,9
13	Krotoszyn	49 807	44 761	45 104	— 0,8
14	Leszno	73 988	54 435	53 210	+ 2,3
15	Międzychód	75 279	30 475	32 943	— 7,5
16	Mogilno	73 306	50 051	49 248	+ 1,6
17	Nowy Tomysł	81 716	50 396	51 279	— 1,7
18	Oborniki	108 789	55 248	55 877	— 1,1
19	Odolanów	62 899	43 756	43 943	— 0,4
20	Ostrów	41 494	48 058	42 536	+13,0
21	Ostrzeszów	57 164	40 388	39 297	+ 2,8
22	Pleszew	48 246	38 225	37 354	+ 2,3
23	Poznań miasto	3 392	170 157	150 482	+13,1
24	Poznań wschód	66 355	51 636	47 495	+ 8,7
25	Poznań zachód	63 780	45 237	43 126	+ 4,9
26	Rawicz	51 054	48 589	49 978	— 2,8
27	Śmigiel	55 440	38 444	36 380	+ 5,7
28	Śrem	92 765	57 470	56 921	+ 1,0
29	Środa	79 616	49 344	49 154	+ 0,4
30	Strzelno	61 465	39 925	37 616	+ 6,1
31	Szamotuły	109 346	65 740	66 834	— 1,6
32	Szubin	91 682	45 641	48 303	— 5,5
33	Wągrowiec	103 654	54 417	52 573	+ 3,5
34	Witkowo	58 833	30 281	29 092	+ 3,9
35	Wolsztyn	81 540	48 873	49 814	— 1,9
36	Września	56 191	41 280	39 310	+ 5,0
37	Wyrzysk	116 151	62 267	67 207	— 7,4
38	Żnin	74 049	40 870	40 207	+ 0,4
Województwo Poznańskie razem		2 657 849	1 968 681	1 949 578	+ 1,0

z wyszczegół. narodowości polskiej i niemieckiej. z 1910 i 1921 roku.

Ludność naro- dowości pol- skiej w 1921 r.		Ludność języ- ka polskiego w 1910 r.		Ludn. narod. niemiec. i innej w 1921 r.		Ludność języ- ka niemieck. w 1910 r.		Nr. bież.
liczba	o/o	liczba	o/o	liczba	o/o	liczba	o/o	
I. Województwo Poznańskie.								
64 210	73,2	20 660	21,5	23 513	26,8	75 221	78,4	1
33 604	65,0	26 814	46,1	18 089	35,0	31 354	53,9	2
22 062	52,0	13 133	27,6	20 378	48,0	34 399	72,4	3
27 424	76,3	31 402	54,8	8 521	23,7	17 572	45,0	4
46 613	82,2	34 708	61,7	10 063	17,8	21 525	38,3	5
44 413	90,7	41 755	86,4	4 540	9,3	6 563	13,6	6
32 700	91,7	30 380	83,3	2 975	8,3	6 906	16,7	7
62 402	82,2	48 728	63,0	13 519	17,8	28 523	36,9	8
51 095	93,8	42 267	81,9	3 364	6,2	9 334	18,1	9
43 334	82,2	41 138	78,7	9 384	17,8	10 892	20,8	10
44 882	96,4	42 116	89,0	1 690	3,6	5 174	10,9	11
31 017	89,9	27 714	82,7	3 475	10,1	5 748	17,1	12
38 510	86,0	30 872	65,9	6 251	14,0	15 984	34,1	13
39 588	72,7	23 357	42,8	14 847	27,3	31 338	57,2	14
21 963	72,1	16 762	50,9	8 512	27,9	16 144	49,0	15
39 664	79,2	34 756	70,5	10 387	20,8	14 371	29,2	16
31 383	62,3	24 610	48,0	19 013	37,7	26 690	52,0	17
39 899	72,2	33 266	59,6	15 349	27,8	22 576	40,4	18
34 317	78,4	34 127	77,6	9 439	21,6	9 817	22,4	19
46 449	96,7	34 053	77,6	1 609	3,3	9 796	22,4	20
36 360	90,0	33 154	84,4	4 028	10,0	6 145	15,6	21
34 661	90,7	31 030	83,0	3 564	9,3	6 265	16,9	22
159 054	93,5	90 018	57,4	11 103	6,5	65 985	42,1	23
45 347	87,8	34 884	71,0	6 289	12,2	14 191	28,9	24
42 280	93,5	35 593	82,6	2 957	6,5	7 493	17,3	25
38 291	78,8	29 628	57,9	10 298	21,2	21 516	42,1	26
33 598	87,4	29 648	81,5	4 846	12,6	6 730	18,5	27
52 559	91,5	47 272	82,2	4 911	8,5	10 201	17,8	28
46 495	94,2	42 916	87,3	2 849	5,8	6 247	12,7	29
35 785	89,6	30 143	80,1	4 140	10,4	7 470	19,9	30
57 530	87,5	49 662	74,3	8 210	12,5	17 143	25,7	31
31 527	69,1	27 001	56,1	14 114	30,9	21 236	43,8	32
42 186	77,5	36 063	68,6	12 231	22,5	16 417	31,3	33
27 009	89,3	24 210	83,2	3 222	10,7	4 859	16,7	34
34 871	71,4	28 378	57,0	14 002	28,6	21 484	43,0	35
37 625	91,1	32 004	80,3	3 655	8,9	7 865	19,7	36
34 302	55,1	32 694	48,7	27 965	44,9	34 482	51,3	37
32 337	80,1	29 223	72,8	8 033	19,9	10 972	27,2	38
1 617 346	82,1	1 286 139	65,1	351 355	17,9	685 818	34,7	

Tablica I.

(Dalszy

Nr. bież.	POWIAT	Obszar po- wiatu w ha w 1921 r.	Ludność cywilna		Od 1910—1921 r. przyb. (+) lub ubyło (-) w ‰
			w 1921 r.	w 1910 r.	
II. Województwo Pomorskie.					
1	Brodnica	106 101	61 257	61 581	- 0,5
2	Chelmno	72 553	46 898	49 410	- 5,1
3	Chojnice	181 676	71 228	74 893	- 4,9
4	Działdowo	48 578	23 920	23 546	+ 1,6
5	Gniew	41 740	27 358	28 607	- 4,4
6	Grudziądz miasto	1 987	33 986	35 696	- 4,8
7	Grudziądz wieś	78 007	43 319	46 519	- 6,9
8	Kartuzy	132 080	64 815	66 499	- 2,5
9	Kościerzyna	117 698	49 563	53 050	- 6,6
10	Lubawa	97 112	59 623	59 035	+ 1,0
11	Puck	58 971	27 824	26 800	+ 3,8
12	Sępólno	61 615	27 833	30 540	- 8,9
13	Starogard	105 501	62 994	65 058	- 3,2
14	Świecie	166 993	83 781	89 620	- 6,5
15	Tczew	35 053	35 790	36 200	- 1,1
16	Toruń miasto	8 553	39 839	40 525	- 1,7
17	Toruń wieś	88 440	53 743	56 637	- 5,1
18	Tuchola	85 778	34 544	33 950	+ 1,7
19	Wąbrzeźno	70 762	47 124	49 500	- 4,8
20	Wejherowo	78 927	43 815	44 913	- 2,4
Województwo Pomorskie razem .		1 633 125	939 254	972 579	- 3,4
III. Cała była dzielnica pruska .		4 290 974	2 907 935	2 922 157	- 0,5

ciąg).

Ludność naro- dowości pol- skiej w 1921 r.		Ludność języ- ka polskiego w 1910 r.		Ludn. narod. niemiec. i innej w 1921 r.		Ludność języ- ka niemieck. w 1910 r.		Nr. bież.
liczba	‰	liczba	‰	liczba	‰	liczba	‰	

II. Województwo Pomorskie.								
50 574	82,6	40 435	65,1	10 683	17,4	21 666	34,8	1
35 021	74,7	26 248	52,4	11 877	25,3	23 796	47,5	2
48 359	67,9	44 020	58,8	22 869	32,1	30 868	41,2	3
15 389	64,3	14 261	59,2	8 531	35,7	9 579	39,8	4
25 819	94,4	22 366	80,1	1 539	5,6	5 572	19,9	5
24 847	73,1	5 555	13,8	9 139	26,9	34 703	86,0	6
28 357	65,5	19 581	40,1	14 962	34,5	29 199	59,8	7
58 719	90,6	52 131	78,4	6 096	9,4	14 368	21,6	8
39 123	78,9	31 887	60,1	10 440	21,1	21 160	39,9	9
53 836	90,3	46 577	78,9	5 787	9,7	12 445	21,1	10
24 430	87,8	18 650	69,6	3 394	12,2	8 136	30,3	11
14 244	51,2	8 611	28,2	13 589	48,8	21 921	71,8	12
56 230	89,3	48 156	73,6	6 764	10,7	17 249	26,4	13
62 488	74,6	46 119	51,4	21 293	25,4	43 569	48,6	14
29 777	83,2	12 849	35,5	6 013	16,8	23 338	64,5	15
33 982	85,3	15 230	33,0	5 857	14,7	30 839	66,7	16
42 290	78,7	31 199	52,6	11 453	21,3	27 987	47,2	17
28 045	81,2	22 452	66,1	6 499	18,8	11 469	33,8	18
32 047	68,0	25 274	51,1	15 077	32,0	24 215	48,9	19
39 648	90,5	27 797	61,9	4 167	9,5	17 126	38,1	20
743 225	79,1	559 398	56,5	196 029	20,9	429 205	43,4	
2 360 571	81,2	1 845 537	62,3	547 364	18,8	1 115 023	37,6	

Tablica I.

(Dalszy

Nr. bież.	P O W I A T	Obszar po- wiatu w ha w 1921 r.	Ludność cywilna		Od 1910—1921 r. przyb. (+) lub ubyło (—) w ‰
			w 1921 r.	w 1910 r.	
II. Województwo Pomorskie.					
1	Brodnica	106 101	61 257	61 581	- 0,5
2	Chelmno	72 553	46 898	49 410	— 5,1
3	Chojnice	181 676	71 228	74 893	— 4,9
4	Działdowo	48 578	23 920	23 546	+ 1,6
5	Gniew	41 740	27 358	28 607	— 4,4
6	Grudziądz miasto	1 987	33 986	35 696	— 4,8
7	Grudziądz wieś	78 007	43 319	46 519	— 6,9
8	Kartuzy	132 080	64 815	66 499	— 2,5
9	Kościerzyna	117 698	49 563	53 050	— 6,6
10	Lubawa	97 112	59 623	59 035	+ 1,0
11	Puck	58 971	27 824	26 800	+ 3,8
12	Sępólno	61 615	27 833	30 540	— 8,9
13	Starogard	105 501	62 994	65 058	— 3,2
14	Świecie	166 993	83 781	89 620	— 6,5
15	Tczew	35 053	35 790	36 200	— 1,1
16	Toruń miasto	3 553	39 839	40 525	— 1,7
17	Toruń wieś	88 440	53 743	56 637	— 5,1
18	Tuchola	85 778	34 544	33 950	+ 1,7
19	Wąbrzeźno	70 762	47 124	49 500	— 4,8
20	Wejherowo	78 927	43 815	44 913	— 2,4
Województwo Pomorskie razem .		1 633 125	939 254	972 579	— 3,4
III. Cała była dzielnica pruska .		4 290 974	2 907 935	2 922 157	— 0,5

ciąg).

Ludność naro- dowości pol- skiej w 1921 r.		Ludność języ- ka polskiego w 1910 r.		Ludn. narod. niemiec. i innej w 1921 r.		Ludność języ- ka niemiec. w 1910 r.		Nr. bież.
liczba	0/0	liczba	0/0	liczba	0/0	liczba	0/0	
II. Województwo Pomorskie.								
50 574	82,6	40 435	65,1	10 683	17,4	21 666	34,8	1
35 021	74,7	26 248	52,4	11 877	25,3	23 796	47,5	2
48 359	67,9	44 020	58,8	22 869	32,1	30 868	41,2	3
15 389	64,3	14 261	59,2	8 531	35,7	9 579	39,8	4
25 819	94,4	22 366	80,1	1 539	5,6	5 572	19,9	5
24 847	73,1	5 555	13,8	9 139	26,9	34 703	86,0	6
28 357	65,5	19 581	40,1	14 962	34,5	29 199	59,8	7
58 719	90,6	52 131	78,4	6 096	9,4	14 368	21,6	8
39 123	78,9	31 887	60,1	10 440	21,1	21 160	39,9	9
53 836	90,3	46 577	78,9	5 787	9,7	12 445	21,1	10
24 430	87,8	18 650	69,6	3 394	12,2	8 136	30,3	11
14 244	51,2	8 611	28,2	13 589	48,8	21 921	71,8	12
56 230	89,3	48 156	73,6	6 764	10,7	17 249	26,4	13
62 488	74,6	46 119	51,4	21 293	25,4	43 569	48,6	14
29 777	83,2	12 849	35,5	6 013	16,8	23 338	64,5	15
33 982	85,3	15 230	33,0	5 857	14,7	30 839	66,7	16
42 290	78,7	31 199	52,6	11 453	21,3	27 987	47,2	17
28 045	81,2	22 452	66,1	6 499	18,8	11 469	33,8	18
32 047	68,0	25 274	51,1	15 077	32,0	24 215	48,9	19
39 648	90,5	27 797	61,9	4 167	9,5	17 126	38,1	20
743 225	79,1	559 398	56,5	196 029	20,9	429 205	43,4	
2 360 571	81,2	1 845 537	62,3	547 364	18,8	1 115 023	37,6	

Liczba Polaków dla całej b. dzielnicy pruskiej jak i dla poszczególnych województw wykazuje ogromną większość narodowości polskiej.

Chcąc lepiej ocenić stosunki narodowościowe polskie, przyjrzyjmy się liczbom z 1910 r., z tem jednakże zastrzeżeniem, iż liczby te jako wykazujące tylko język macierzysty — a nie narodowość są niewątpliwie mniejsze aniżeli rzeczywistość. I tak w 1910 r. w dzisiejszych granicach liczono w całej b. dzieln. prusk. 1 845 537 ludności języka polskiego.

w woj. Poznańskim	1 286 139	"	"	"
w woj. Pomorskiem	559 398	"	"	"

czyli liczono Polaków

	w r. 1910	w r. 1921
w całej b. dzieln. pr.	62,3 %	81,2 %
w woj. Poznańskim	65,1 %	82,1 %
w woj. Pomorskiem	56,5 %	79,1 %

Wzrost ludności polskiej ogółem w czasie od 1910 r. do 1921 r. wynosi wobec tego dla

całej b. dzielnicy pr.	+ 28,0 %
dla woj. Poznańskiego	+ 25,8 %
dla woj. Pomorskiego	+ 32,9 %

czyli ludność polska wzrosła o więcej niż $\frac{1}{4}$ w całej b. dzieln. pr., o $\frac{1}{4}$ zaś w woj. Poznańskim — a o $\frac{1}{3}$ w woj. Pomorskiem.

Liczyby narodowościowe poszczególnych powiatów wykazuje tablica I. Widzimy, iż w 1921 r. największy procent Polaków w województwie Poznańskim jest w powiecie Ostrowskim (96,7 %), a najmniejszy w powiecie Chodzieskim (52,0%). Na Pomorzu zaś największy procent Polaków jest w powiecie Gniewskim (94,4%) a najmniejszy w powiecie Sepoleńskim (51,2%). Ogólnie można powiedzieć, że niema w całej b. dzieln. pr. powiatu, któryby wykazywał mniej niż 50 % Polaków. Wprawdzie są powiaty o dość silnym żywiole obcym i to:

Sępólno liczy	51,2 % Polaków,
Chodzież „	52,0 % „
Wyrzysk „	55,1 % „

Pozatem między 60 a 70 % Polaków mają powiaty: Chojnice (67,9%), Bydgoszcz — wieś (65,0%), Działdów (64,3%), Grudziądz — wieś (65,5 %), Nowy Tomyśl (62,3 %), Szubin (69,1 %) i Wąbrzeźno (68,0 %).

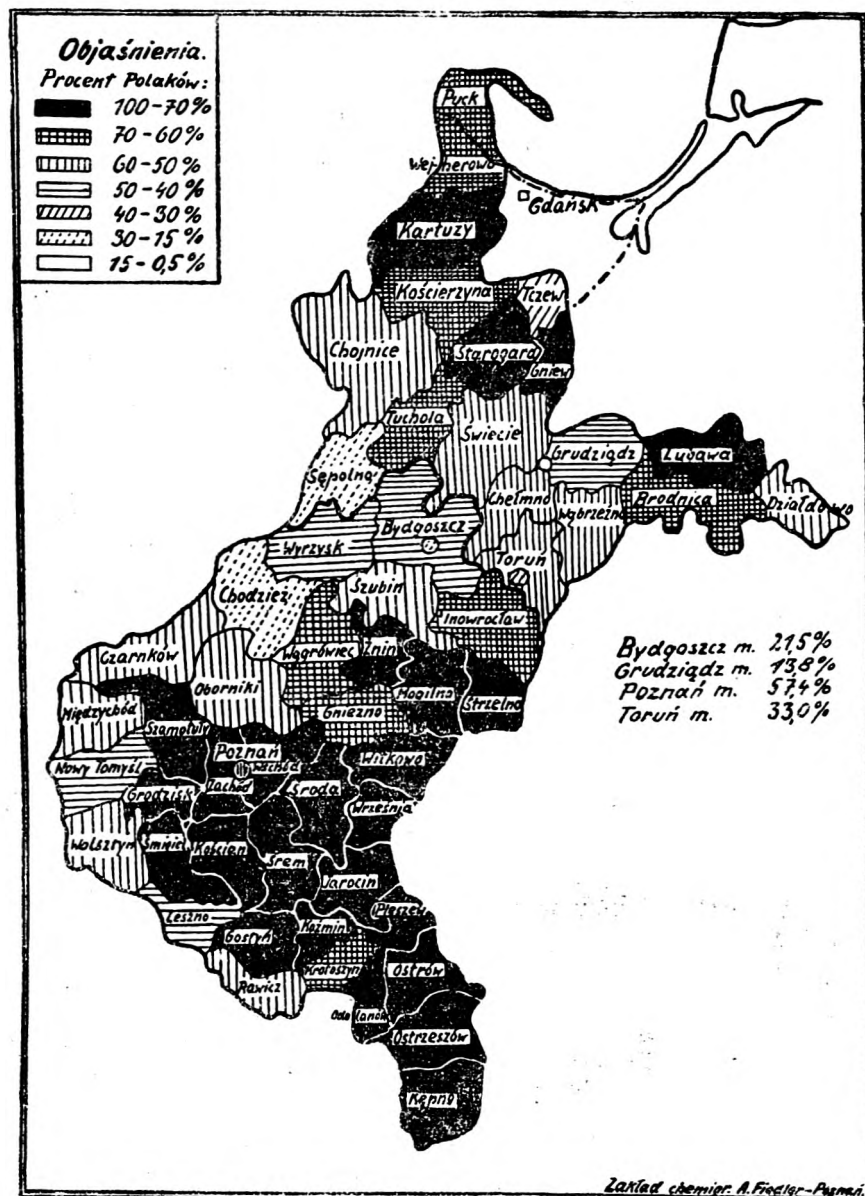
Główna i największa część Polaków koncentruje się w reszcie, t. j. w 48 na 58 powiatów ogółem. Narodowość polska rozszerzyła się w porównaniu do roku 1910 (p. mapkę I i II)

we wszystkich kierunkach. W 1910 r. mieliśmy jeden większy — a znacznie rozczłonkowany obszar o przewadze polskiej ponad 70 % w Poznańskim a dwa mniejsze i oddzielone od siebie obszary na Pomorzu. Obecnie — t. j. w 1921 r. — żywioł polski zajął większością ponad 70 % prawie że całe Poznańskie z wyjątkiem powiatu Nowotomyskiego oraz 4 powiatów nadnoteckich. Poznański blok polski połączył się obecnie poprzez pow. Inowrocławski i Toruński z obszarem polskim na Pomorzu, który ze swej strony rozszerzył się z 3 powiatów w 1910 r. — na 11 powiatów w 1921 r. Prócz tego w południowo-wschodniej części Pomorza koncentruje się narodowość polska w powiatach Brodnickim i Lubawskim. Innymi słowy żywioł polski ciągnie się od granicy Śląska Dolnego zwartą masą przez całe Poznańskie, by później w wąskim stosunkowo pasmie zająć rdzeń główny korytarza pomorskiego aż do brzegów morza. Obszar większości polskiej ponad 70 % wraz z powiatami Brodnickim i Lubawskim obejmuje $\frac{9}{10}$ ogółu Polaków, a jedynie $\frac{1}{10}$ ogółu Polaków zamieszkuje powiaty, przylegające do obszaru o znacznej przewadze polskiej a mające tylko od 50—70 % Polaków. Absolutnie biorąc, przedstawia się stosunek narodowości polskiej na obszarze znacznej większości polskiej do reszty, jak następuje:

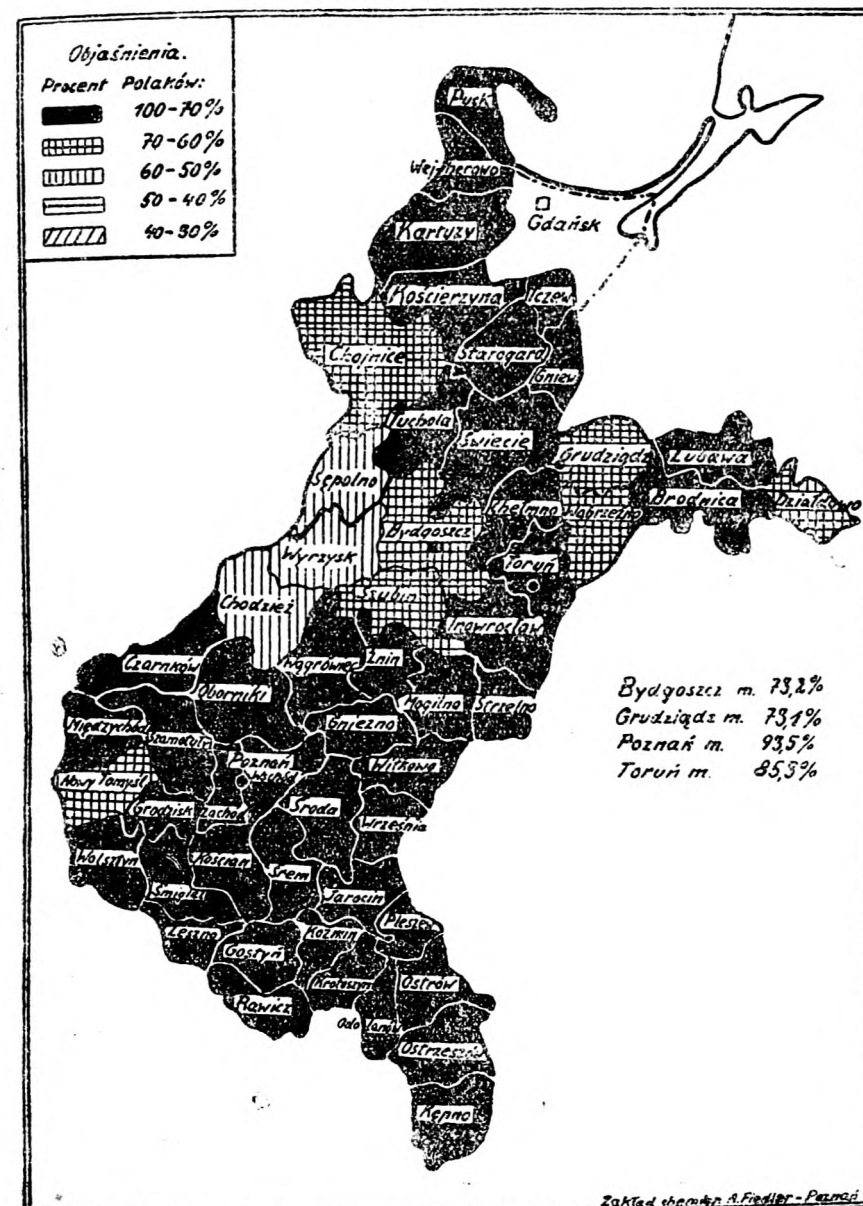
Ludność narodowości polskiej, mieszkająca na obszarze większości polskiej ponad 70 % w woj. Pozn. i Pom. wraz z pow. Brodnickim i Lubawskim	2 069 297 czyli 87,7 %
Ludność narodowości polskiej, mieszkająca w pow., przylegających do obszaru większości polskiej ponad 70 %	291 274 „ 12,3 %
razem	2 360 571 czyli 100 %.

Wzrost Polaków w dziesięcioleciu od 1910 do 1921 r. w woj. Poznańskim rozpoczyna się od + 0,5 % w pow. Odolanowskim, by osiągnąć + 210,8 % w mieście Poznaniu. Na Pomorzu wzrost Polaków jest najmniejszy w pow. Działdowskim (+ 7,9 %) a największy w mieście Grudziądzu (+ 347,3 %); przeciętnie zatem na Pomorzu — biorąc pod uwagę cyfry względne — liczba Polaków wzrosła o 7 % więcej niż w woj. Poznańskim, polszczenie zatem Pomorza postępuje szybciej aniżeli Poznańskiego. Zadziwiać musi ogromny wzrost Polaków w miastach. Wynosi mianowicie:

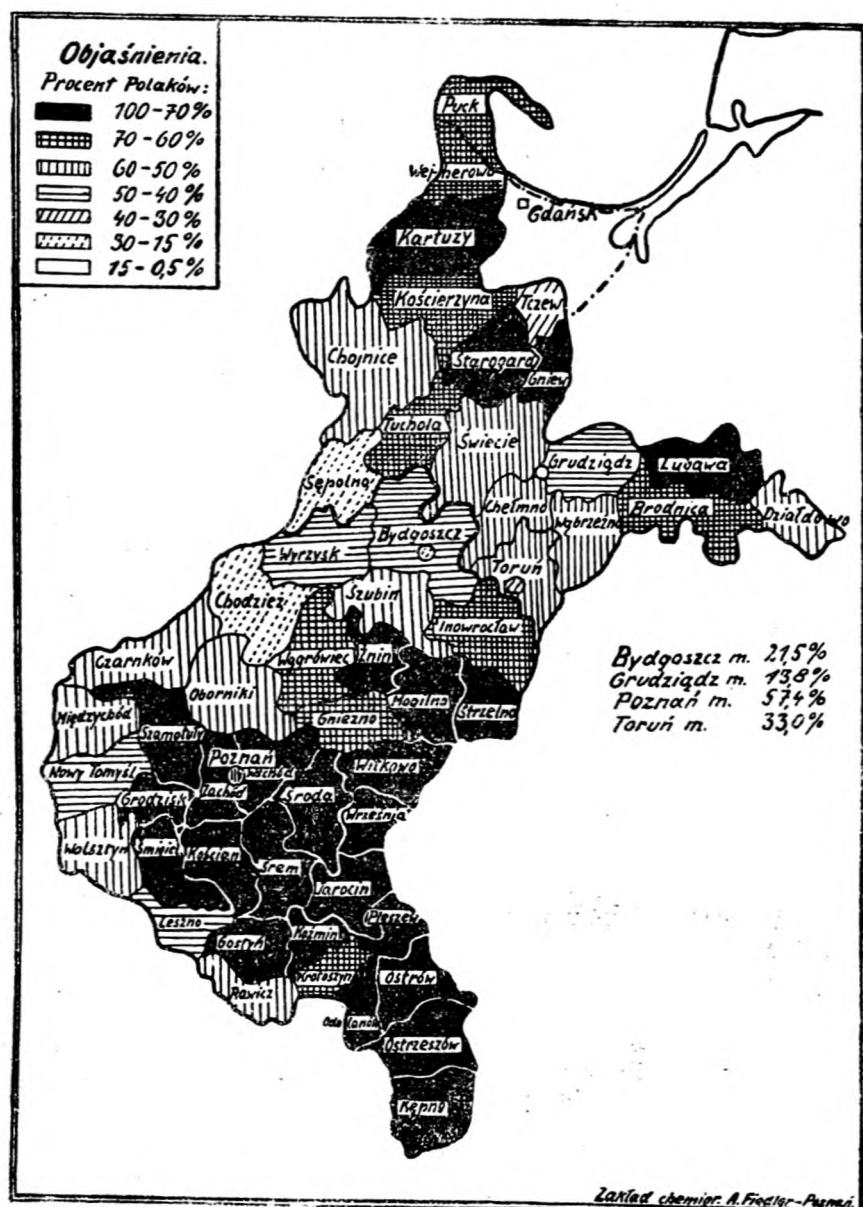
dla Bydgoszczy	+ 210,8 %
dla Grudziądza	+ 347,3 %
dla Poznania	+ 76,7 %
dla Torunia	+ 123,1 %

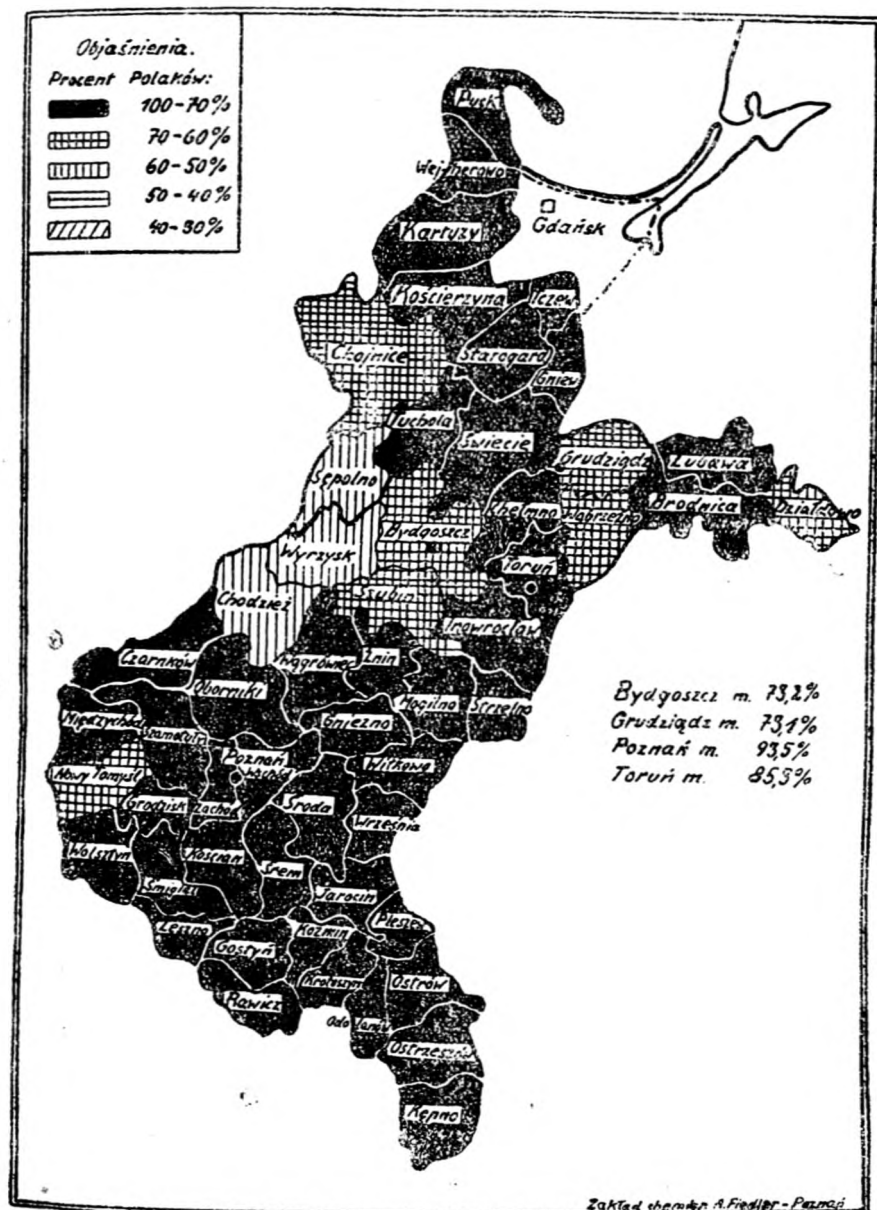
MAPKA I. Procent Polaków według stanu z dnia 1. 12. 1910 r.

MAPKA II. Procent Polaków według stanu z dnia 30. 9. 1921 r.

MAPKA I. Procent Polaków według stanu z dnia 1. 12. 1910 r.

MAPKA II. Procent Polaków według stanu z dnia 30. 9. 1921 r.

Niewątpliwie cyfry te są wyższe aniżeli rzeczywistość zważywszy, iż liczby z 1910 r. są językowe — a liczby z 1921 roku są narodowościowe. Poza to przeprowadzenie spisów niemieckich w prowincjach z elementem polskim odbywało się pod znakiem polityki antypolskiej. Stan faktyczny z 1910 r. był bezsprzecznie wyższy, aniżeli wynika ze spisu. Z drugiej strony liczby polskie są przypuszczalnie także niezupełnie ścisłe. Bądź co bądź wzrost liczby Polaków w miastach jest ogromny.

Jak dzielą się Polacy na miasta, gminy wiejskie i obszary dworskie, wynika z tablicy II. W dniu 30. 9. 1921 r. liczono Polaków:

	w miastach		w gmin. wiejsk.		w obsz. dw.	
	w tysiącach	%	w tysiącach	%	w tysiącach	%
w całej b. dz. pr.	768	84,1	1130	76,1	462	90,6
w woj. Pozn.	576	88,5	699	75,6	343	92,7
w woj. Pom.	192	81,1	431	76,8	119	84,1

Absolutnie element polski jest najliczniejszy w gminach wiejskich, mniej liczny w miastach a jeszcze mniej liczny w obszarach dworskich. Siła zaś Polaków, wyrażająca się w cyfrach względnych, jest największą w obszarach dworskich, nieco słabszą w miastach, a najsłabszą w gminach wiejskich. Liczby dla poszczególnych powiatów wykazują, iż specjalnie w gminach wiejskich powiatów silnie skolonizowanych procent Polaków jest niski. Główna część Polaków — to mieszkańcy miast oraz ludność obszarów dworskich. Oceniając liczby Polaków w obszarach dworskich, zdać musimy sobie sprawę z tego, iż w skład ludności dworskiej wchodzi przeważnie Polacy robotnicy. O ile chodzi o narodowość właścicieli, to zaznaczyć trzeba, iż są oni w znacznej mierze Niemcami. Wiadomo bowiem, że na Pomorzu większa połowa własności prywatnej — a w Poznańskim mniej więcej 50% własności prywatnej znajduje się jeszcze w ręku niemieckim. Szczegóły patrz tablicę II.

Aby oznaczyć liczbę ludności niemieckiej w 1921 r., możemy posługiwać się jedynie liczbami pośrednimi. Spisy bowiem powiatowe, z których czerpałem dane na rok 1921 wykazują tylko liczbę Polaków, dyferencja natomiast liczby Polaków a ogólnej liczby ludności obejmuje wszystkie inne narodowości prócz Polaków, a więc i Niemców. Jednakowoż procent Niemców jest bezsprzecznie przeważający w liczbie innych narodowości, a procent Francuzów, Żydów itd. jest niewątpliwie bardzo mały. W 1910 r. wynosił procent innych (prócz Polaków i Niemców) dla całej b. dziel. pr. oraz dla poszczególnych województw 0,1 % ogółu ludności. Przypuszczać należy, że spis polski z 1921 r. będzie wykazywał więk-

szą liczbę narodowości innych (prócz Polaków i Niemców) aniżeli spis z 1910 r. dla powodów, we wstępie wymienionych, różnica atoli w liczbie innych za 1921 r. a za 1910 r. będzie niewielka. Z powyższymi zastrzeżeniami możemy przyjąć, iż dyferencja Polaków a liczby ogólnej na rok 1921 jakkolwiek nie matematycznie ścisła, lecz w znacznym przybliżeniu wykazywać będzie cyfrę Niemców. Rozważając cyfry innych (prócz Polaków) z 1921 r., dla uproszczenia nazwijmy je niemieckimi.

Liczba Niemców wynosi w 1921 r. dla
całej b. dzielnicy prusk. 547 364 czyli 18,8 % ogółu ludności,
woj. Poznańskiego 351 335 „ 17,9 % „ „
woj. Pomorskiego 196 029 „ 20,9 % „ „

Absolutnie większość Niemców mieszka w woj. Poznańskim, relatywnie więcej Niemców liczy Pomorze. W stosunku do ogólnej liczby Niemców przypada na

woj. Poznańskie 64,2 % ogółu Niemców,
woj. Pomorskie 35,8 % „ „

Liczby względne Niemców dla poszczególnych powiatów wykazuje tabl. I. Żywiol niemiecki, ustępując żywiolowi polskiemu — zwłaszcza w kierunku zachodnim, o ile weźmiemy pod uwagę spis ludności z 1910 r., wbija się od zachodu wielkim klinem w kierunku górnym Noteci. Najgęściej osiadł jest żywiol niemiecki nad granicą polsko-niemiecką, zajmując powiaty nadgraniczne: Chodzież, Wyrzysk, Sępólno, Chojnice i stopniowo zewężając się na powiaty Szubin i Bydgoszcz — wieś. Prócz tego wciska się element niemiecki z północy poprzez Grudziądz — wieś i Wąbrzeźno. Odosobniono leży powiat Działdowski, tworząc kraniec południowo-wschodni woj. Pomorskiego oraz pow. Nowotomyski, okolony z trzech stron zwartą masą polskości. Jeśli liczbowo uprzytomnimy sobie rozłożenie terytorjalne Niemców w obrębie b. dzieln. pr., to otrzymujemy następujący wynik:

	liczba Niemc. w 1921	%
Powiaty: Chodzież, Wyrzysk, Sępólno, Chojnice, Bydgoszcz wieś, Szubin, liczą:	114 004	31,4 %
Powiaty: Grudziądz-wieś i Wąbrzeźno	30 039	
Powiat Działdowo	8 531	
Powiat Nowytomyśl	19 013	
Liczba Niemców, mieszkających na obszarze		
większości polskiej ponad 70 %	375 777	68,6 %
razem	547 364	100 %

Z liczb powyższych wynika, że tylko $\frac{1}{3}$ Niemców mieszka w zwartej masie 11 powiatów poznańskich i pomorskich,

większość natomiast — 68,6 % — rozdziela się w mniejszym lub większym stopniu — t. zn. poniżej 30 % ogólnej ludności powiatowej — na pozostałe 47 powiatów b. dzielnicy pruskiej. Z tych 47 powiatów — 10 powiatów poznańskich (Ostrów, Pleszew, Jarocin, Września, Gostyń, Śrem, Środa, Poznań-miasto, Poznań-zachód, Grodzisk) oraz 4 powiaty pomorskie (Lubawa, Gniew, Kartusy, Wejherowo) liczą poniżej 10 % Niemców. Reasumując podkreślić należy, że Niemcy znajdują się

w 11 powiatach	w ilości	50—30 %	ludności powiatowej,
w 33	"	"	30—10 %
w 14	"	"	10—0 %

Mimo wzrostu narodowości polskiej — a ubytku narodowości niemieckiej b. dzielnica pruska ma znaczny odsetek żywiołu niepolskiego — to znaczy niemieckiego — żywiołu, który mieszkając w większych skupieniach, w większości swej jednakowoż jest osiadły na terenie prawie że całej b. dzielnicy pruskiej.

W porównaniu z 1910 r. mamy ogromny ubytek ludności niemieckiej. Przeszło pół miliona Niemców — 568 000 — mniej wykazuje spis ludności z 1921 r. w stosunku do stanu 1910 r. Emigracja do Niemiec jest tym potężnym czynnikiem, którym tłumaczyć sobie należy niesłychany przewrót w stosunkach narodowościowych b. dzielnicy pruskiej. „Kiedy więc żywioł polski” — pisze prof. dr. Nadobnik — „przy prawie niezmienionej ogólnej liczbie ludności zyskał 530 000, żywioł niemiecki stracił 568 000 dusz, czyli z górą pół miliona. Zdaje się, że w historii świata niema drugiego przykładu, aby w przeciągu dwóch lat tak znaczne masy napływowego, sztucznie sprowadzonego elementu odpłynęły do swych właściwych siedzib. Ziemie zachodnie mają dzisiaj tylko zaledwie połowę liczby Niemców w porównaniu ze stanem w chwili objęcia rządu przez władze polskie, co posiada niezmiernie znaczenie polityczne.”

Jeśli przyjrzymy się rozmieszczeniu Niemców na miasta, gminy wiejskie i obszary dworskie, otrzymujemy następujący wynik:

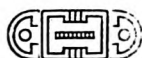
W dniu 30. 9. 1921 r. liczono Niemców:

	w miastach liczba %	w gmin. wiejskich liczba %	w obsz. dworsk. liczba %
w całej b. dz. pr.	144 647 15,9	354 564 23,9	48 153 9,4
w woj. Pozn.	99 652 11,5	224 849 24,4	26 834 7,3
w woj. Pom.	44 995 18,9	129 715 23,2	21 319 15,9

Absolutnie i względnie w stosunku do ogólnej liczby ludności najwięcej Niemców liczą gminy wiejskie, znacznie mniej miasta — a najmniej obszary dworskie. W stosunku do ogółu Niemców zamieszkuje w całej b. dzieln. pr.

w miastach	26 % Niemców
w gminach wiejskich	65 % „
w obsz. dworskich	9 % „

Widzimy, że podstawą niemieckości w b. dzieln. pr. jest włościanin i mieszczanin. Ludności niemieckiej w obszarach dworskich — nie biorąc pod uwagę podziału zawodowego na właścicieli i robotników — jest stosunkowo mało, jedynie powiaty Czarnkowski, Wyrzyski, Chojnicki, Działdowski, Grudziądzki — wiejski, Pucki, Sępoleński, Świecki wykazują większy odsetek. Relatywnie ludność niemiecka obszarów dworskich na Pomorzu jest dwakroć większa — aniżeli w Poznańskiem. Szczegóły wynikają z tablicy II.

Tablica II. Ludność b. dzielnicy pruskiej

Nr. bież.	POWIATY	Ludność cywilna ogółem				
		Razem	Polaków		Niemców i Innych	
			Liczba	‰	Liczba	‰
I. Województwo Poznańskie						
1	Bydgoszcz miasto	87 723	64 210	73,2	23 513	26,8
2	Bydgoszcz wieś	51 693	33 604	65,0	18 089	35,0
3	Głódzież	42 440	22 062	52,0	20 378	48,0
4	Czarnków	35 945	27 424	76,3	8 521	23,7
5	Gniezno	56 676	46 613	82,2	10 063	17,8
6	Gostyń	48 953	44 413	90,7	4 540	9,3
7	Grodzisk	35 675	32 700	91,7	2 975	8,3
8	Inowrocław	75 921	62 402	82,2	13 519	17,8
9	Jarocin	54 459	51 095	93,8	3 364	6,2
10	Kępno	52 718	43 334	82,2	9 384	17,8
11	Kościan	46 572	44 882	96,4	1 690	3,6
12	Koźmin	34 492	31 017	89,9	3 475	10,1
13	Krotoszyn	44 761	38 510	86,0	6 251	14,0
14	Leszno	54 435	39 588	72,7	14 847	27,3
15	Międzychód	30 475	21 963	72,1	8 512	27,9
16	Mogilno	50 051	39 664	79,2	10 387	20,8
17	Nowy Tomysł	50 396	51 383	62,3	19 013	37,7
18	Oborniki	55 248	39 899	72,2	15 349	27,8
19	Odolanów	43 756	34 317	78,4	9 439	21,6
20	Ostrów	48 058	46 449	96,7	1 609	3,3
21	Ostrzeszów	40 388	36 360	90,0	4 028	10,0
22	Pleszew	38 225	34 661	90,7	3 564	9,3
23	Poznań miasto	170 157	159 054	93,5	11 103	6,5
24	Poznań wschód	51 636	45 347	87,8	6 289	12,2
25	Poznań zachód	45 237	42 280	93,5	2 957	6,5
26	Rawicz	48 589	38 291	78,8	10 298	21,2
27	Śmigiel	38 444	33 598	87,4	4 846	12,6
28	Śrem	57 470	52 559	91,5	4 911	8,5
29	Środa	49 344	46 495	94,2	2 849	5,8
30	Strzelno	39 925	35 785	89,6	4 140	10,4
31	Szamotuły	65 740	57 530	87,5	8 210	12,5
32	Szubin	45 641	31 527	69,1	14 114	30,9
33	Wągrowiec	54 417	42 186	77,5	12 231	22,5
34	Witkowo	30 231	27 009	89,3	3 222	10,7
35	Wolsztyn	48 873	34 871	71,4	14 002	28,6
36	Września	41 280	37 625	91,1	3 655	8,9
37	Wyrzysk	62 267	34 802	55,1	27 965	44,9
38	Żnin	40 370	32 837	80,1	8 033	19,9
	Wojew. Poznańskie razem	1 968 681	1 617 346	82,1	351 335	17,9

1) Dotychczas nigdzie nie publikowane. Cyfry są zestawione według urzędowych wykazów powiatowych. zebranych przez Urząd Statystyczny Min. b. dz. pr.

według gmin w dniu 30-go września 1921¹⁾

Ludność według gmin										Nr. bież.
Miasta			Gminy wiejskie			Obszary dworskie				
Razem	Polaków		Razem	Polaków		Razem	Polaków			
	liczba	‰		liczba	‰		liczba	‰		
I. Województwo Poznańskie.										
87 723	64 210	73,2	—	—	—	—	—	—	—	1
9 961	6 379	6,39	34 835	20 367	58,5	6 897	6 858	99,3	—	2
13 058	8 241	63,1	23 150	8 823	38,1	6 232	4 998	80,1	—	3
7 448	5 309	71,3	24 044	18 684	77,7	4 453	3 431	77,0	—	4
27 515	25 661	93,3	22 040	14 338	65,0	7 121	6 614	92,9	5	5
12 255	11 212	91,5	23 262	20 481	88,0	13 436	12 720	94,7	6	6
12 174	11 313	92,2	14 438	12 577	87,1	9 063	8 810	97,2	7	7
28 030	25 825	92,1	28 316	18 253	64,9	19 575	18 234	93,1	8	8
10 531	9 819	93,4	28 275	26 134	92,4	15 653	15 142	96,7	9	9
7 234	5 893	81,5	35 606	28 616	80,4	9 878	8 825	89,4	10	10
11 993	11 466	95,6	22 535	21 634	96,0	12 044	11 782	97,8	11	11
8 707	8 012	92,0	16 588	14 159	85,4	9 197	8 846	96,2	12	12
17 252	14 401	83,5	21 562	18 826	87,3	5 947	5 283	88,8	13	13
20 637	15 019	72,8	23 504	15 617	66,4	10 294	8 952	87,0	14	14
6 850	4 717	68,9	16 284	10 606	65,1	7 341	6 640	90,5	15	15
15 275	14 211	93,0	26 570	17 813	67,1	8 206	7 640	93,2	16	16
9 283	6 673	73,0	33 629	17 750	52,8	7 484	6 960	93,0	17	17
12 455	9 636	77,4	29 976	19 098	63,7	12 817	11 165	87,1	18	18
7 051	6 660	94,5	34 249	25 509	74,5	2 456	2 148	87,5	19	19
16 421	15 616	95,1	24 827	24 075	96,9	6 810	6 758	99,2	20	20
8 572	8 158	95,2	27 202	23 847	87,7	4 614	4 355	94,4	21	21
7 491	6 973	93,1	19 493	16 971	87,7	11 241	10 717	95,3	22	22
170 157	159 054	93,5	—	—	—	—	—	—	—	23
6 722	5 547	82,5	34 608	29 971	86,6	10 306	9 829	95,4	24	24
1 985	1 973	99,4	31 058	28 601	92,1	12 194	11 706	96,0	25	25
16 302	10 830	66,4	25 952	21 607	83,3	6 335	5 854	92,4	26	26
5 594	4 604	82,3	23 881	20 827	87,2	8 969	8 167	91,1	27	27
14 564	13 550	93,2	28 578	24 997	87,5	14 328	14 003	97,7	28	28
11 534	10 859	94,2	20 973	19 139	91,7	16 837	16 497	98,0	29	29
7 960	7 188	90,3	19 614	16 843	85,9	12 351	11 754	95,2	30	30
16 909	14 698	86,9	27 123	21 792	80,3	21 708	21 040	96,9	31	31
10 237	8 403	82,1	22 192	11 233	50,6	13 212	11 891	90,0	32	32
10 956	9 837	89,9	27 928	18 067	64,7	15 533	14 282	92,9	33	33
4 156	3 861	92,9	17 625	14 973	85,0	8 450	8 176	96,8	34	34
7 849	5 383	68,6	35 036	23 944	68,4	5 988	5 544	92,6	35	35
9 179	8 666	94,4	21 046	18 219	87,1	11 055	10 740	97,2	36	36
15 180	8 635	56,9	32 554	15 997	49,1	14 533	9 670	66,5	37	37
8 206	7 253	88,4	24 979	18 295	73,2	7 185	6 789	94,5	38	38
675 406	575 754	88,5	923 532	698 683	75,6	369 743	342 909	92,7		

dowych wykazów powiatowych. zebranych przez Urząd Statystyczny Min. b. dz. pr.

Tablica II. Ludność b. dzielnicy pruskiej

Nr. bież.	POWIATY	Ludność cywilna ogółem				
		Razem	Polaków		Niemców i Innych	
			Liczba	‰	Liczba	‰
I. Województwo Poznańskie						
1	Bydgoszcz miasto	87 723	64 210	73,2	23 513	26,8
2	Bydgoszcz wieś	51 693	33 604	65,0	18 089	35,0
3	Głódzież	42 440	22 062	52,0	20 378	48,0
4	Czarnków	35 945	27 424	76,3	8 521	23,7
5	Gniezno	56 676	46 613	82,2	10 063	17,8
6	Gostyń	48 953	44 413	90,7	4 540	9,3
7	Grodzisk	35 675	32 700	91,7	2 975	8,3
8	Inowrocław	75 921	62 402	82,2	13 519	17,8
9	Jarocin	54 459	51 095	93,8	3 364	6,2
10	Kępno	52 718	43 334	82,2	9 384	17,8
11	Kościan	46 572	44 882	96,4	1 690	3,6
12	Koźmin	34 492	31 017	89,9	3 475	10,1
13	Krotoszyn	44 761	38 510	86,0	6 251	14,0
14	Leszno	54 435	39 588	72,7	14 847	27,3
15	Międzychód	30 475	21 963	72,1	8 512	27,9
16	Mogilno	50 051	39 664	79,2	10 387	20,8
17	Nowy Tomysł	50 396	51 383	62,3	19 013	37,7
18	Oborniki	55 248	39 899	72,2	15 349	27,8
19	Odolanów	43 756	34 317	78,4	9 439	21,6
20	Ostrów	48 058	46 449	96,7	1 609	3,3
21	Ostrzeszów	40 388	36 360	90,0	4 028	10,0
22	Pleszew	38 225	34 661	90,7	3 564	9,3
23	Poznań miasto	170 157	159 054	93,5	11 103	6,5
24	Poznań wschód	51 636	45 347	87,8	6 289	12,2
25	Poznań zachód	45 237	42 280	93,5	2 957	6,5
26	Rawicz	48 589	38 291	78,8	10 298	21,2
27	Śmigiel	38 444	33 598	87,4	4 846	12,6
28	Śrem	57 470	52 559	91,5	4 911	8,5
29	Środa	49 344	46 495	94,2	2 849	5,8
30	Strzelno	39 925	35 785	89,6	4 140	10,4
31	Szamotuły	65 740	57 530	87,5	8 210	12,5
32	Szubin	45 641	31 527	69,1	14 114	30,9
33	Wągrówiec	54 417	42 186	77,5	12 231	22,5
34	Witkowo	30 231	27 009	89,3	3 222	10,7
35	Wolsztyn	48 873	34 871	71,4	14 002	28,6
36	Września	41 280	37 625	91,1	3 655	8,9
37	Wyrzysk	62 267	34 802	55,1	27 965	44,9
38	Żnin	40 370	32 337	80,1	8 033	19,9
Wojew. Poznańskie razem		1 968 681	1 617 346	82,1	351 335	17,9

1) Dotychczas nigdzie nie publikowane. Cyfry są zestawione według urzęd-

według gmin w dniu 30-go września 1921¹⁾

Ludność według gmin										Nr. bieg.
Miasta			Gminy wiejskie			Obszary dworskie				
Razem	Polaków		Razem	Polaków		Razem	Polaków			
	liczba	o/o		liczba	o/o		liczba	o/o		
I. Województwo Poznańskie.										
87 723	64 210	73,2	—	—	—	—	—	—	1	
9 961	6 379	63,9	34 835	20 367	58,5	6 897	6 858	99,3	2	
13 058	8 241	63,1	23 150	8 823	38,1	6 232	4 998	80,1	3	
7 448	5 309	71,3	24 044	18 684	77,7	4 453	3 431	77,0	4	
27 515	25 661	93,3	22 040	14 338	65,0	7 121	6 614	92,9	5	
12 255	11 212	91,5	23 262	20 481	88,0	13 436	12 720	94,7	6	
12 174	11 313	92,2	14 438	12 577	87,1	9 063	8 810	97,2	7	
28 030	25 825	92,1	28 316	18 253	64,9	19 575	18 234	93,1	8	
10 531	9 819	93,4	28 275	26 134	92,4	15 653	15 142	96,7	9	
7 234	5 893	81,5	35 606	28 616	80,4	9 878	8 825	89,4	10	
11 993	11 466	95,6	22 535	21 634	96,0	12 044	11 782	97,8	11	
8 707	8 012	92,0	16 588	14 159	85,4	9 197	8 846	96,2	12	
17 252	14 401	83,5	21 562	18 826	87,3	5 947	5 283	88,8	13	
20 637	15 019	72,8	23 504	15 617	66,4	10 294	8 952	87,0	14	
6 850	4 717	68,9	16 284	10 606	65,1	7 341	6 640	90,5	15	
15 275	14 211	93,0	26 570	17 813	67,1	8 206	7 640	93,2	16	
9 283	6 673	73,0	33 629	17 750	52,8	7 484	6 960	93,0	17	
12 455	9 636	77,4	29 976	19 098	63,7	12 817	11 165	87,1	18	
7 051	6 660	94,5	34 249	25 509	74,5	2 456	2 148	87,5	19	
16 421	15 616	95,1	24 827	24 075	96,9	6 810	6 758	99,2	20	
8 572	8 158	95,2	27 202	23 847	87,7	4 614	4 355	94,4	21	
7 491	6 973	93,1	19 493	16 971	87,7	11 241	10 717	95,3	22	
170 157	159 054	93,5	—	—	—	—	—	—	23	
6 722	5 547	82,5	34 608	29 971	86,6	10 306	9 829	95,4	24	
1 985	1 973	99,4	31 038	28 601	92,1	12 194	11 706	96,0	25	
16 302	10 830	66,4	25 952	21 607	83,3	6 335	5 854	92,4	26	
5 594	4 604	82,3	23 881	20 827	87,2	8 969	8 167	91,1	27	
14 564	13 550	93,2	28 578	24 997	87,5	14 328	14 003	97,7	28	
11 534	10 859	94,2	20 973	19 139	91,7	16 837	16 497	98,0	29	
7 960	7 188	90,3	19 614	16 843	85,9	12 351	11 754	95,2	30	
16 909	14 698	86,9	27 123	21 792	80,3	21 708	21 040	96,9	31	
10 237	8 403	82,1	22 192	11 233	50,6	13 212	11 891	90,0	32	
10 956	9 837	89,9	27 928	18 067	64,7	15 533	14 282	92,9	33	
4 156	3 861	92,9	17 625	14 973	85,0	8 450	8 176	96,8	34	
7 849	5 383	68,6	35 036	23 944	68,4	5 988	5 544	92,6	35	
9 179	8 666	94,4	21 046	18 219	87,1	11 055	10 740	97,2	36	
15 180	8 635	56,9	32 554	15 997	49,1	14 533	9 670	66,5	37	
8 206	7 253	88,4	24 979	18 295	73,2	7 185	6 789	94,5	38	

675 406	575 754	88,5	923 532	698 683	75,6	369 743	342 909	92,7
---------	---------	------	---------	---------	------	---------	---------	------

dowych wykazów powiatowych. zebranych przez Urząd Statystyczny Min. b. dz. pr.

Tablica II.

(Dalszy

Nr. bież.	P O W I A T Y	Ludność cywilna ogółem				
		Razem	Polaków		Niemców i innych	
			liczba	‰	liczba	‰
II. Województwo Pomorskie.						
1	Brodnica	61 257	50 574	82,5	10 683	17,4
2	Chełmno	46 898	35 021	74,7	11 877	25,3
3	Chojnice	71 228	48 359	67,9	22 869	32,1
4	Działdowo	23 920	15 389	64,3	8 531	35,7
5	Gniew	27 358	25 819	94,4	1 539	5,6
6	Grudziądz miasto	33 986	24 847	73,1	9 139	26,9
7	Grudziądz wieś	43 319	28 357	65,5	14 962	34,5
8	Kartuzy	64 815	58 719	90,6	6 096	9,4
9	Kościerzyna	49 563	39 123	78,9	10 440	21,1
10	Lubawa	59 623	53 836	90,3	5 787	9,7
11	Puck	27 824	24 430	87,8	3 394	12,2
12	Sępólno	27 833	14 244	51,2	13 589	48,8
13	Starogard	62 994	56 230	89,3	6 764	10,7
14	Świecie	83 781	62 488	74,6	21 293	25,4
15	Tczew	35 790	29 777	83,2	6 013	16,8
16	Toruń miasto	39 839	33 982	85,3	5 857	14,7
17	Toruń wieś	53 743	42 290	78,7	11 453	21,3
18	Tuchola	34 544	28 045	81,2	6 499	18,8
19	Wąbrzeźno	47 124	32 047	68,0	15 077	32,0
20	Wejherowo	43 815	39 648	90,5	4 167	9,5
Województwo Pomorskie razem		939 254	743 225	79,1	196 029	20,9
III. Cała b. dzielnica pruska		2 907 935	2 360 571	81,2	547 364	18,8

ciąg).

Ludność według gmin										Nr. bież.
Miasta			Gminy wiejskie			Obszary dworskie				
Razem	Polaków		Razem	Polaków		Razem	Polaków			
	liczba	‰		liczba	‰		liczba	‰		
II. Województwo Pomorskie.										
11 936	11 029	99,0	39 206	30 518	75,5	10 115	9 027	89,2	1	
10 425	9 376	89,9	24 407	14 605	59,8	12 066	11 040	91,5	2	
17 140	12 658	73,8	45 755	29 282	63,8	8 933	6 419	77,0	3	
3 578	2 238	62,3	16 465	10 206	62,0	3 877	2 945	75,9	4	
9 292	3 078	33,5	18 279	17 271	94,5	5 787	5 470	94,5	5	
33 986	24 847	73,1	—	—	—	—	—	—	6	
3 784	3 193	84,4	27 115	15 662	57,8	12 420	9 502	76,5	7	
3 698	3 354	90,7	54 320	49 285	90,3	6 797	6 080	89,5	8	
8 728	7 132	82,8	36 010	28 127	78,1	4 825	3 864	80,1	9	
9 543	7 792	81,6	43 486	40 058	92,1	6 594	5 986	90,8	10	
2 790	2 231	80,0	20 154	18 437	91,5	4 880	3 762	77,1	11	
7 350	4 127	56,1	16 630	7 554	45,4	3 853	2 563	66,5	12	
10 406	8 753	84,1	41 598	37 911	91,1	10 990	9 566	87,0	13	
11 227	9 206	82,0	59 365	42 980	72,4	13 189	10 302	78,3	14	
20 010	16 526	82,6	9 936	8 395	84,6	5 844	4 856	83,1	15	
39 839	33 982	85,3	—	—	—	—	—	—	16	
13 895	12 282	88,4	26 595	17 796	66,5	13 253	12 312	92,4	17	
4 421	3 882	76,5	26 461	21 642	81,1	3 662	3 021	82,5	18	
12 708	10 399	81,8	27 215	15 430	56,7	7 201	6 218	86,5	19	
8 849	7 025	79,4	27 864	26 087	93,6	7 102	6 536	92,0	20	
237 605	192 610	81,1	560 861	431 146	76,8	140 788	119 469	84,1		
913 011	768 864	84,1	1 484 393	1 129 829	76,1	510 531	462 378	90,6		

Tablica II.

(Dalszy)

Nr. bież.	POWIATY	Ludność cywilna ogółem				
		Razem	Polaków		Niemców i innych	
			liczba	o/o	liczba	o/o
II. Województwo Pomorskie.						
1	Brodnica	61 257	50 574	82,5	10 683	17,4
2	Chełmno	46 898	35 021	74,7	11 877	25,3
3	Chojnice	71 228	48 359	67,9	22 869	32,1
4	Działdowo	23 920	15 389	64,3	8 531	35,7
5	Gniew	27 358	25 819	94,4	1 539	5,6
6	Grudziądz miasto	33 986	24 847	73,1	9 139	26,9
7	Grudziądz wieś	43 319	28 357	65,5	14 962	34,5
8	Kartuzy	64 815	58 719	90,6	6 096	9,4
9	Kościerzyna	49 563	39 123	78,9	10 440	21,1
10	Lubawa	59 623	53 836	90,3	5 787	9,7
11	Puck	27 824	24 430	87,8	3 394	12,2
12	Sępólno	27 833	14 244	51,2	13 589	48,8
13	Starogard	62 994	56 230	89,3	6 764	10,7
14	Świecie	83 781	62 488	74,6	21 293	25,4
15	Tczew	35 790	29 777	83,2	6 013	16,8
16	Toruń miasto	39 839	33 982	85,3	5 857	14,7
17	Toruń wieś	53 743	42 290	78,7	11 453	21,3
18	Tuchola	34 544	28 045	81,2	6 499	18,8
19	Wąbrzeźno	47 124	32 047	68,0	15 077	32,0
20	Wejherowo	43 815	39 648	90,5	4 167	9,5
Województwo Pomorskie razem		939 254	743 225	79,1	196 029	20,9
III. Cała b. dzielnica pruska		2 907 935	2 360 571	81,2	547 364	18,8

ciąg).

Ludność według gmin

Miasta			Gminy wiejskie			Obszary dworskie			Nr. bież.
Razem	Polaków		Razem	Polaków		Razem	Polaków		
	liczba	%		liczba	%		liczba	%	
II. Województwo Pomorskie.									
11 936	11 029	99,0	39 206	30 518	75,5	10 115	9 027	89,2	1
10 425	9 376	89,9	24 407	14 605	59,8	12 066	11 040	91,5	2
17 140	12 658	73,8	45 755	29 282	63,8	8 333	6 419	77,0	3
3 578	2 238	62,3	16 465	10 206	62,0	8 877	2 945	75,9	4
3 292	3 078	93,5	18 279	17 271	94,5	5 787	5 470	94,5	5
33 986	24 847	73,1	—	—	—	—	—	—	6
3 784	3 193	84,4	27 115	15 662	57,8	12 420	9 502	76,5	7
3 698	3 354	90,7	54 320	49 285	90,3	6 797	6 080	89,5	8
8 728	7 132	82,8	36 010	28 127	78,1	4 825	3 864	80,1	9
9 543	7 792	81,6	43 486	40 058	92,1	6 594	5 986	90,8	10
2 790	2 231	80,0	20 154	18 437	91,5	4 880	3 762	77,1	11
7 350	4 127	56,1	16 630	7 554	45,4	3 853	2 563	66,5	12
10 406	8 753	84,1	41 598	37 911	91,1	10 990	9 566	87,0	13
11 227	9 206	82,0	59 365	42 980	72,4	13 189	10 302	78,3	14
20 010	16 526	82,6	9 936	8 395	84,6	5 844	4 856	83,1	15
39 839	33 982	85,3	—	—	—	—	—	—	16
13 895	12 282	88,4	26 595	17 796	66,5	13 253	12 312	92,4	17
4 421	3 882	76,5	26 461	21 642	81,1	3 662	3 021	82,5	18
12 708	10 399	81,8	27 215	15 430	56,7	7 201	6 218	86,5	19
8 849	7 025	79,4	27 864	26 087	93,6	7 102	6 536	92,0	20
237 605	192 610	81,1	560 861	431 146	76,8	140 788	119 469	84,1	
913 011	768 364	84,1	1 484 393	1 129 829	76,1	510 531	462 378	90,6	